

Az etnikai közösséghez való tartozás determináló hatása a szlovák többség és a szlovákiai kisebbségek tagjainak viselkedésére

---

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

The Determining Influence of Belonging to an Ethnic Community on the behaviour of the Members of the Slovak Majority and Slovak Minority

316.022.4(437.6)

323.15(437.6)

159.923.2

Slovakia. Slovaks. Czechs. Hungarians. Germans. Roma People. Russians. Ukrainians. Jews.

---

1. Bevezetés

Az integrációs tendenciákkal áthatott mai világban gazdasági-technológiai szinten egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik az etnikai származás iránt, az etnicitás pedig jelentős szerepet játszik a társadalmi folyamatokban. Az etnikai hovatartozás fontos értéké válik egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt.

Az SZTA kassai Társadalomtudományi Intézete a nemzetiségi irányultságú vizsgálódásaiban hosszabb távon foglalkozik a szlovák többség és az egyes szlovákiai nemzetiségek tagjainak etnikai önazonosságával kapcsolatos kérdéskörrel. Az egyik legutóbbi, átfogó és széles elvi alapokra helyezett, gyakorlati közegben végzett kutatás a Nemzet, nemzetiségek és etnikai csoportok a társadalmi transzformáció folyamatában (2003–2005) témamegjelöléssel a Kutatás és a fejlődési tendenciák állami programjának keretében a Szlovák Köztársaság egész területére kiterjedve zajlott. A szociológiai és szociálpszichológiai módszerek és eszközök alkalmazása többek között arra irányult, hogy kiderüljön: milyen mértékű a személyes és a közösségi etnikai önazonosulás, és ez miként tükröződik a vizsgált etnikai közösségek életében, mindennapi viselkedésében, cselekedeteiben.

Dolgozatunkban elsősorban a vizsgált kisebbségek tagjainak az etnikai hovatartozás által determinált viselkedésére vonatkozó elemzések eredményeire helyezük a hangsúlyt. Konkrétan kimutatjuk a nemzetiségi hovatartozásnak és a válaszolók korának mindennapi viselkedésére és más etnikai kisebbségek tagjainak irántuk való viszonyára gyakorolt hatását. A vizsgálat tehát két egymástól független (nemzetiség és kor), valamint két egymástól függő mutató (a kiválasztott etnikum és a „másik” etnikum viselkedése) közötti hatás megvilágítására irányul. Tehát a magatartás két szintjének értékelésére támaszkodó felmérésről van szó, melynek során a válaszolók projektív módon saját etnikumuk értékelésének szintjén igyekeznek „felbecsülni” önnön viselkedésüket és más etnikumok értékelésének szintjén megítélni az irántuk való viszonyt.

Először azonban röviden ismertetjük az analízis alapjául szolgáló vizsgálat módszerét.

2. A szlovák nemzet és a szlovákiai nemzetiségek vizsgálatának módszere

A Nemzet, nemzetiség és etnikai csoportok a szlovák társadalom transzformációjának folyamatában megnevezéssel szervezett empirikus vizsgálódás Szlovákia területére kiterjedve a Kutatás és a fejlődési tendenciák állami programjának keretében valósult meg 2003–2005-ben. A 2004-ben lezajlott vizsgálat a nemzetiségi lét legfontosabb területeit ölelte fel: a nemzetiségi kapcsolatokat, a szlovák nemzet és a hét szlovákiai nemzetiség fejlődését és távlatait (csehek, magyarok, németek, romák, ruszinok, ukránok, zsidók). Az elsődleges cél a nemzet, a nemzetiségek és az etnikai csoportok problematikájának időszerű empirikus eredményekkel történő kiegészítése volt. (Az elvégzett vizsgálat alapvető eredményeinek elemzésére és összegezésére 2005 végén került sor kutatói zárójelentés formájában: Homišinová, Mária – Výrost, Jozef [eds.]: *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 2005, CD-ROM.)

A vizsgálatnak elemzést kellett nyújtania az etnicitásnak, a nemzetiségi kapcsolatoknak, a nemzetiségi lét különböző területeinek a múlt és a jelen szempontjából történő megközelítéséről, beleértve a társadalom életének időszerű kérdéseire vonatkozó nézetek identifikálását.

A vizsgálat céljai a tartalmi beállítottságtól függő öt tematikai egységre tagolódtak. Ezek a következő mutatókra terjedtek ki:

- a személyi, a családi és a háztartási azonosítási jelek;
- etnikai identitás/etnicitás (etnikai, nyelvi, oktatási és kulturális identitástudat);
- interetnikus kapcsolatok (történelem és a jelen);
- emberi jogok, kisebbségi jogok, az etnikai közösségek fejlődési perspektívái;
- a közélet (azon belül a kisebbségi lét) és a politikai élet időszerű kérdései.

A vizsgálat alanyai a többségi nemzet (főként a nemzetiségileg vegyes területeken élő szlovákok) és a hét szlovákiai kisebbségi közösség (csehek, magyarok, németek, romák, ruszinok, ukránok és zsidók) tagjai voltak.

A vizsgálati mintát 1280 megkérdezett alkotta, ebből 160 fő a többségi nemzethez tartozó személy volt, és valamennyi kisebbséget, külön-külön ugyanilyen létszámban nyolc alcsoportba sorolt megkérdezett képviselte. A mintavétel jellemzése szempontjából hangsúlyozni kell, hogy mind a többség, mind a kisebbségek képviselői az értelmiséghez tartoztak, akik legalább középiskolai végzettséggel és érettségivel rendelkeztek. (A romák esetében legalább szakmunkásvégzettség volt a követelmény.) Előnyt élvezett azonban a felsőfokú végzettség. A vizsgálati mintavétel során kvótához igazodott a megkérdezettek kora szerinti válogatás, az egyes korosztályok kategóriákba sorolásakor figyelembe vették a legutóbbi, 2001-ben tartott szlovákiai népszámlálás eredményeit. A vizsgálat előkészítői a megkérdezettek nemek közötti, valamennyi etnikai csoporton belüli arányos megoszlásának lehetséges megőrzésére törekedtek.

A vizsgálat módszerét több tételből álló strukturált kérdőív jelentette, mely két változatban készült:

- a nemzetiségileg egyes területekről származó szlovákok számára, ill.
- valamennyi kisebbség képviselői számára.

A kérdőív összeállításakor figyelembe vettük, hogy a vizsgált mutatók keretében ne csak a megkérdezettek „önmagukra” mint értelmiségiek képviselőire vonatkozó megállapításait lehessen identifikálni, ugyanis érdekeltek bennünket az etnikai közösségek egészével kapcsolatos értékeléseik és nézeteik is.

A kérdőív mindkét változatának terjesztése szlovákul történt.

Az adatgyűjtés Szlovákia egész területére kiterjedve azokban a helységekből zajlott, ahol az illető etnikum a legszármottevőbb.

Az adatelemzés a Statistika 6,5 programban történt.

3. Eredmények

A tág témakört felölelő vizsgálat hozadékát annak az elemzésnek az eredményeire leszűkítve tesszük közzé, ahogy azok a vizsgált kisebbségek viselkedését az etnikai közösséghez való tartozás alapján tükrözik. Konkrétan rámutatunk arra, hogy a válaszolók nemzetiségi hovatartozása és kora milyen hatást gyakorol mindennapi viselkedésükre és a más etnikai kisebbségek (mint közösségek) tagjainak a velük szembeni viselkedésére is. Két egymástól független és egymástól függő olyan mutató közötti összefüggésről van szó, mely a „saját” etnikum szintjén és a „másik” etnikum szintjén jelentkező viselkedést tükröz. Tehát a viselkedés két szintjét aszerint értékeljük, ahogy a válaszolók egymásra vetítve igyekeznek „felbecsülni” a saját etnikumuk szintjén kifejezésre juttatott viselkedést és a más etnikumok szintjén velük szemben megnyilvánuló viszonyt.

Az adatokból nyert változó eredmények vonatkozásában alkalmaztuk az egydimenziós és a kétdimenziós elemzés szórtságát (one-way ANOVA, two-way MANOVA). A fontosság minimális kritériumhoz a $p = 0,05$ -ös szintet használtuk. (A jelentés a jellegét és az elvégzett elemzéseket tekintve elsősorban a nemzetiségi probléma jelenlegi állapotával kapcsolatos információforrásként szolgál. Részletesebb elméleti és empirikus elemzéseket a legnépesebb szlovákiai nemzetiségről, a magyar kisebbségről az alábbi kiadvány tartalmaz: Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Sápsovová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po r. 1989. Identita a politika*. Prešov, Universum, 2006.)

3.1. A nemzetiségi hovatarozás hatása az emberek cselekedeteire

A kérdések e téren közvetlenül a nemzetiségi hovatarozásnak az emberek cselekedeteire gyakorolt hatását érintették, mégpedig két szintet vizsgálva:

- a saját nemzetiség tagjainak viselkedése,
- más etnikumok közösségeiknek a sajátjukhoz való viszonyulása.

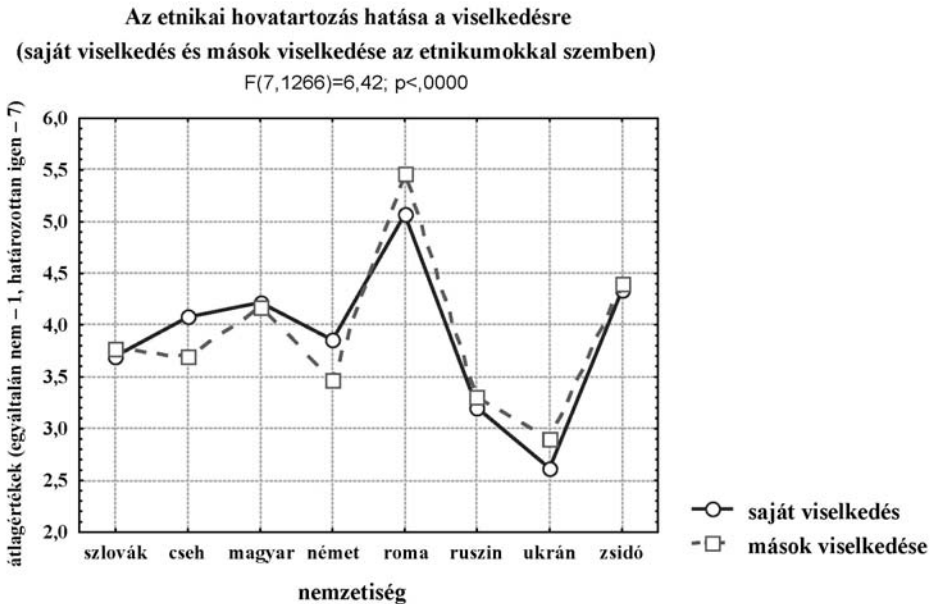
A viselkedés első szintjén szereplő válaszolók számára megfogalmazott kérdés így hangzott: „Úgy véli, hogy a szlovákok viselkedését és cselekedeteit (a szlovákok csoportján belül), illetve az Ön kisebbségének tagjait (a kisebbségek csoportjain belül) befolyásolja a mindennapi életben a nemzetiségi hovatarozásuk?”

A második szint válaszolóihoz intézett kérdés így hangzott: „Úgy érzi, hogy a szlovákok viselkedését és cselekedeteit (a szlovákok csoportjában), illetve mások viszonyulását az Ön kisebbségéhez (a kisebbségek csoportjában) általában véve befolyásolja az a tény, hogy más a nemzetiségük?”

A válaszolók a közösségük és a mások viselkedésének megítéléséhez a hétponos azonossági skálát vehették igénybe (1 – biztos, hogy nem; 2 – nem; 3 – inkább nem; 4 – nem tudom; 5 – inkább igen; 6 – igen; 7 – biztos, hogy igen). Az eredményeket összesítve közöljük, a viselkedés mindkét szintjén megjelenítve azokat.

Az 1. grafikonból egyértelműen kitűnik, hogy a válaszok átlagosan a viselkedés mindkét szintjén a skála egészén szóródnak (az egyetértéstől a nem tudomon át az egyet nem értésig).

1. grafikon. A nemzetiség hatása az emberek viselkedésére

A viselkedés első szintjén (saját viselkedés) a statisztikai elemzés (one-way ANOVA) az egyes etnikai csoportok közötti lényeges eltéréseket mutatott ki ($F = 46,98, p < 0,0001$). A grafikonból kiderül, hogy a legnagyobb mértékben a romák vélekednek úgy, hogy viselkedésüket a mindennapi életben befolyásolja a nemzetiségi hovatartozásuk ($x = 5,07$). Az átlagnak felelnek meg a zsidók, a magyarok, a csehek, a németek és a szlovákok válaszai. Utolsóként következnek a sorban a ruszinok ($x = 3,20$) és az ukránok ($x = 2,61$), akik nem értenek egyet azzal, hogy mindennapi viselkedésükre hatással van nemzetiségi hovatartozásuk.

A viselkedés második szintjén (mások viselkedése) is szóródnak az átlagok a folyamatossági skálán (az egyetértéstől a nem tudomon át az egyet nem értésig).

A statisztikai elemzés (one-way ANOVA) jelentős különbségeket mutatott ki az egyes etnikai csoportok között ($F = 56,16, p < 0,001$). Itt is a romák vélekedtek

a legnagyobb mértékben úgy, hogy mások velük szembeni, vagyis a romákhoz való viszonyára befolyással van az a tény, hogy más nemzetiségűek ($x = 5,46$).

Az átlag körül mozognak a zsidók válaszai. Az ukránok ($x = 2,91$) hajlanak arra, hogy mások velük szembeni viselkedésére nem hat ki az a tény, hogy más nemzetiségűek.

A két szint kölcsönös összehasonlításából az egyes etnikai csoportokban az alábbi észrevételek adódnak:

A szlovák válaszolók általában véve mindkét szint megítélését illetően úgy vélekednek, hogy a nemzetiség nem kifejezetten meghatározó tényezője a viselkedésnek. A viselkedés értékelése mindkét szinten éppenhogy az átlagérték alatt mozog, a skálán minimális eltérést mutatva ($x = 3,70$, $x = 3,77$). Lényegében tehát kifejezetten nem érzékelik a nemzetiségnek a viselkedésre gyakorolt hatását.

A cseh válaszolók nézetei a viselkedés mindkét szintjének átlagértékei alapján lényegesen eltérnek egymástól. Míg az értékelés első szintjén a nemzetiségi hovatartozásnak a viselkedésükre gyakorolt hatását kifejezetten nem érzékelik, vagyis általában véve ambivalens nézetet vallanak ($x = 4,08$), a viselkedés második szintjének megítélésével kapcsolatos átlagérték viszont a skálán a semleges érték alatt húzódik ($3 = 70$), ami szerint mások általi megítélésüket tekintve inkább arra hajlanak, hogy a nemzetiségi hovatartozásnak nincs erre gyakorolt hatása.

A magyar válaszadók a viselkedés mindkét szintjének értékelésével kapcsolatban általában úgy vélekednek, hogy a nemzetiségi hovatartozás bizonyos mértékig a viselkedés meghatározó tényezője. Mindkét szint értékelése közvetlenül az átlagérték fölött húzódik a skálán ($x = 4,22$, $x = 4,18$), ami általánosságban nézetazonosságot jelez a saját viselkedésüknek a nemzetiségi hovatartozás általi mérsékelt determináltságát s másoknak a velük szembeni viszonyát illetően.

A német válaszolók esetében a viselkedés mindkét szintjének megítélését tükröző átlagértékek a skálán a semleges érték alatt húzódnak ($x = 3,86$, $x = 3,48$), vagyis hajlanak arra, hogy a nemzetiségnek nincs hatása az emberek viselkedésére, viszont erőteljesebb a másik mutatónak a szerepe, vagyis azt vallják, hogy sokkal inkább a más nemzetiségeknek a németekkel szembeni viszonyára nincs befolyással nemzetiségük.

A roma válaszolók nézetei mindkét szint átlagértékének összehasonlítására vonatkozóan szignifikánsan eltérnek egymástól. Bár az értékelés mindkét szintjén erőteljesen érzékelik a nemzetiségi hovatartozás szerepét, ez még határozottabban van jelen a másik részéről velük szemben tapasztalt viselkedésben ($x = 5,07$, $x = 5,46$). A mindkét szint megítélésének átlagértéke összességében tehát a roma válaszolóknak arra a meggyőződésére utal, hogy a nemzetiségi hovatartozás hatást gyakorol az emberek viselkedésére.

A ruszin válaszolók általánosságban a viselkedés mindkét szintjének megítélésében úgy vélekednek, hogy a nemzetiségi hovatartozás nem kifejezetten meghatározó tényezője a viselkedésnek (hasonlóan, mint a szlovákok). A viselkedés értékelése mindkét szinten a skála átlagértéke alatt húzódik ($x = 3,20$, $x = 3,30$). Lényegében tehát nem különösebben érzékelik a nemzetiségnek a viselkedésre gyakorolt hatását.

Az ukránok a viselkedés mindkét szintjének értékelésével kapcsolatban úgy vélekednek, hogy a nemzetiség nem számít kifejezetten meghatározó tényezőnek. A viselkedés átlagértékei (mindkét szinten) a skála semleges szintje alatt, attól

meglehetősen eltávolodva húzódnak ($x = 2,61$, $x = 2,91$). Érdekesnek tekinthető, hogy a viselkedést értékelve jobban meg vannak győződve mások velük szembeni „engedékenységéről” is, szerintük ez a mutató kisebb mértékben hat, s inkább az ambivalencia irányában. Összességében az ukránok nem érzékelik a nemzetiségnek a viselkedésre gyakorolt hatását. Azok közül az etnikumok közül, amelyek esetében túlsúlyban vannak az olyan a nézetek, hogy a nemzetiség nem befolyásolja az emberek viselkedését (szlovákok, németek, ruszinok), épp az ukránok vallják leginkább ezt az értékelés mindkét szintjén.

A zsidó válaszolók a viselkedés mindkét szintjén általánosságban úgy vélekednek, hogy a nemzetiség bizonyos mértékig meghatározó tényezője a viselkedésnek. Ez az értékelés mindkét szintjét illetően a skálán az átlagérték fölött húzódik ($x = 4,33$, $x = 4,40$), ami általánosságban a nemzetiségi hovatartozás meghatározó szerepének irányába mutató nézetet jelez.

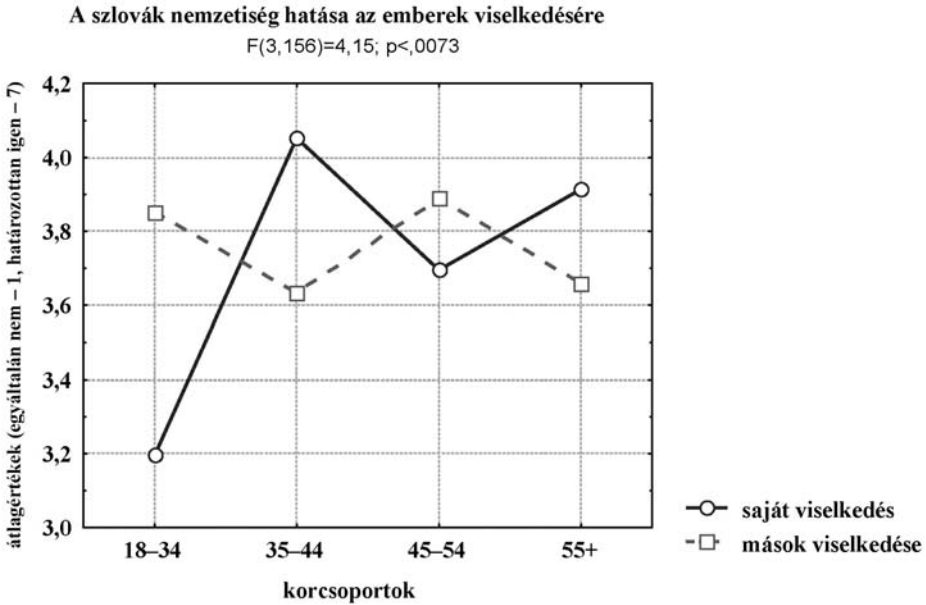
Mindkét szintnek az összehasonlításából nyilvánvaló, hogy bár az etnikai csoportok válaszátlagainak sorrendje nem változott, a viselkedés mértéke a skálán egyes kisebbségi csoportok esetében más értéket mutatva jelenik meg a viselkedés második szintjén (mások hozzájuk való viszonyulását illetően). Jelentős különbségeket érzékeltünk a saját csoportjuk viselkedésének értékelésében és mások irántuk való viszonyulásának megítélésében, tehát mindkét mutató hatását tekintve főként az ukránoknál (two-way MANOVA, $F = 15,54$, $p < 0,001$), a romáknál ($F = 14,93$, $p < 0,001$), a németeknél ($F = 12,59$, $p < 0,001$) és a cseheknél ($F = 9,48$, $p < 0,001$). Míg a romák elsősorban úgy vélekednek, hogy más etnikumok tagjainak velük szembeni viselkedése fokozottabb mértékben van hatásosnak kitéve, mint az ők mások iránti viszonyulása (bár az ukránok estében is találkozunk a viselkedés mindkét szintjét illetően jelentős különbségekkel, egészében azonban az a meggyőződés a mérvadó, hogy az ukrán nemzetiséghez való tartozás nem meghatározó tényezője sem önmön, sem mások viselkedésének), ellenkezőleg a németek és a csehek úgy vélik, hogy mások velük szembeni viselkedését kisebb mértékben befolyásolja a nemzetiség, mint saját, mások iránti viszonyulásukat.

3.2 Az életkor hatása az emberek viselkedésére és cselekedeteire

Amint azt a módszerekkel kapcsolatban említettük, a kutatási mintavétel a válaszolók életkorából kiinduló kvóta alapján történt. Az egyes korcsoportokba való besorolásnál tekintetbe vettük a 2001-ben tartott szlovákiai népszámlálás adatait. A kutatás során négy korcsoportot vizsgáltunk: 34 éves korig, 35-től 44 éves korig, 45 éves kortól 54 éves korig, az 55 éveseket, ill. és az idősebbeket. Ezt követően közétesszük a válaszolók életkora és a viselkedésnek az értékelés mindkét szintjén általuk történt megítélése közötti összefüggéseket. Mindkét mutatónak a válaszolók életkorával való összefüggését grafikailag szemléltetjük, sorra véve az egyes etnikumokat. A viselkedés életkori és a két vizsgált mutató elemzéséből (külön-külön elemezve) kiderült, hogy a szlovákok csoportjában az életkor kifejezetten (statisztikailag jelentős mértékben) különbségeket idéz elő a szlovákok mindennapi viselkedésének és cselekedeteinek megítélésében, főként a viselkedés első szintjén – a szlovákoknak a más etnikumhoz való viszonyulásában ($F = 2,84$, $p < 0,05$). A viselkedésnek ezen a szintjén a 2. grafikonból megragadhatók a válaszolók életkora szerinti különböző tendenciák. Mindenekelőtt az első korcsoportba tartozók (34

éves korig) vélekednek nagyobb mértékben úgy, hogy önnön viselkedésüket általában nem befolyásolja az a tény, hogy szlovákok. A válaszolók másik három korcsoportja leginkább az értékelés semleges szintje körül mozog, s kifejezetten ambivalens álláspontot foglal el az említett problémával kapcsolatban a szlovák válaszolók 35-től 44 éves korig terjedő csoportja.

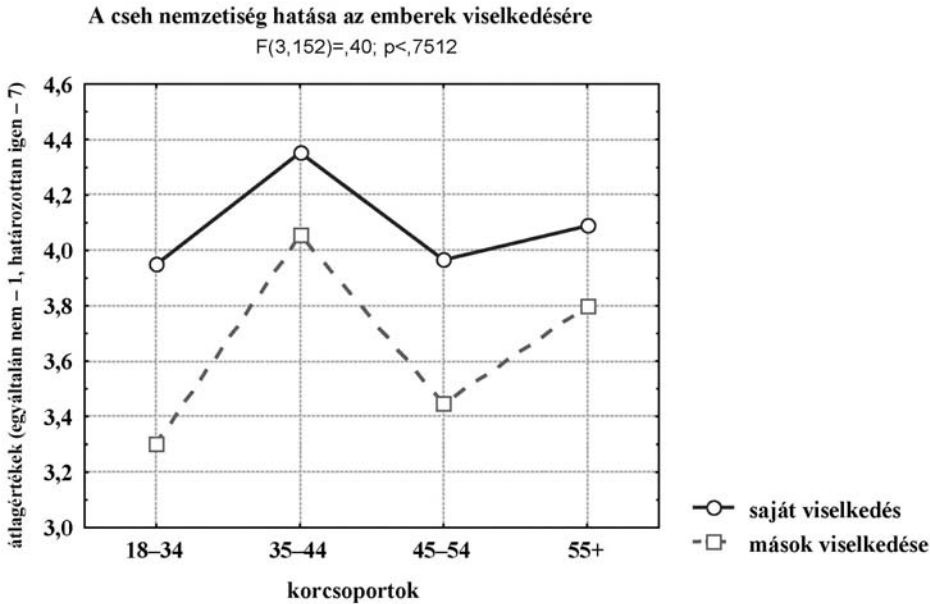
2. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – szlovákok

A viselkedés második szintje – a más etnikumokkal szemben, életkor alapján – nem differenciál különösebben, bár mérsékelt eltérések a válaszolók nézeteiben észrevehetőek. Nézeteik változva ingadoznak nagyobb vagy kisebb hajlékonyságot mutatva abban a tekintetben, hogy a velük szembeni viselkedést a nemzetiség „nem befolyásolja”. Főként két korcsoport (35–44, 55+) megkérdezettjei a szlovákokkal szembeni viselkedés értékelését illetően a nemzetiségnek egyértelműen gyengébb szerepet tulajdonítanak.

Az életkor és a viselkedés mindkét szintje közötti (együttesen elemzett) kölcsönhatást összehasonlítva a grafikonból kiviláglik a szlovák válaszolók nézeteinek az eltérő irányultsága. A elemzések igazolták az életkornak a válaszolók viselkedésére gyakorolt statisztikailag számottevő hatását (two-way MANOVA, $F = 4,15, p < 0,01$) (lásd 3. grafikon).

3. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – csehek

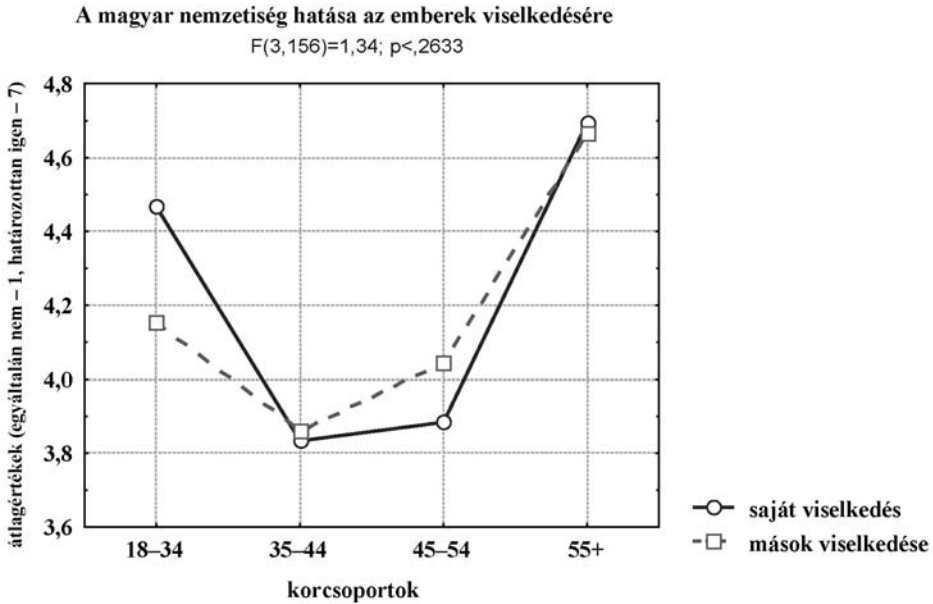
Az életkor és a viselkedés két vizsgált mutatójának elemzéséből kiderült, hogy a csehek csoportjában az életkor nem játszik érdemleges differenciáló szerepet az emberek mindennapi viselkedésének és cselekedeteinek a megítélésében sem az első, sem a második szinten. Ennek ellenére a 3. grafikonból kiolvasható, hogy mindkét szinten mérsékelt eltérések érzékelhetők a viselkedés mutatóinak megítélésében, miközben életkori szempontból azonos értékelési tendencia rajzolódik ki.

A viselkedés első szintjén a nézeteket tekintve nagyobb mértékben differenciálódik (ami statisztikailag jelentéktelennek tekinthető) a 35–44 évesek korcsoportja, amely a többi korcsoporttal szemben semleges ponthoz közeledik a skálán, ami azt jelenti, hogy nézetük többé-kevésbé ambivalens az emített viselkedési szint értékelésében.

A viselkedés második szintje – a más etnikumokkal szemben, életkor szerint – élesen nem differenciál, bár a válaszolók nézeteiben mérsékelt eltérések éppúgy fellelhetők. A viselkedés második szintjén is, a nézeteket tekintve jobban differenciálódik a 35–44 évesek korcsoportja, amely inkább hajlik afelé, hogy mások viselkedését bizonyos mértékig meghatározhatja az a tény, hogy cseh nemzetiségűek.

A mutatók kölcsönhatásának összehasonlítása (a korcsoport és a viselkedés két szintje együttesen) nem igazolta a statisztikailag számottevő különbségeket (lásd 4. grafikon).

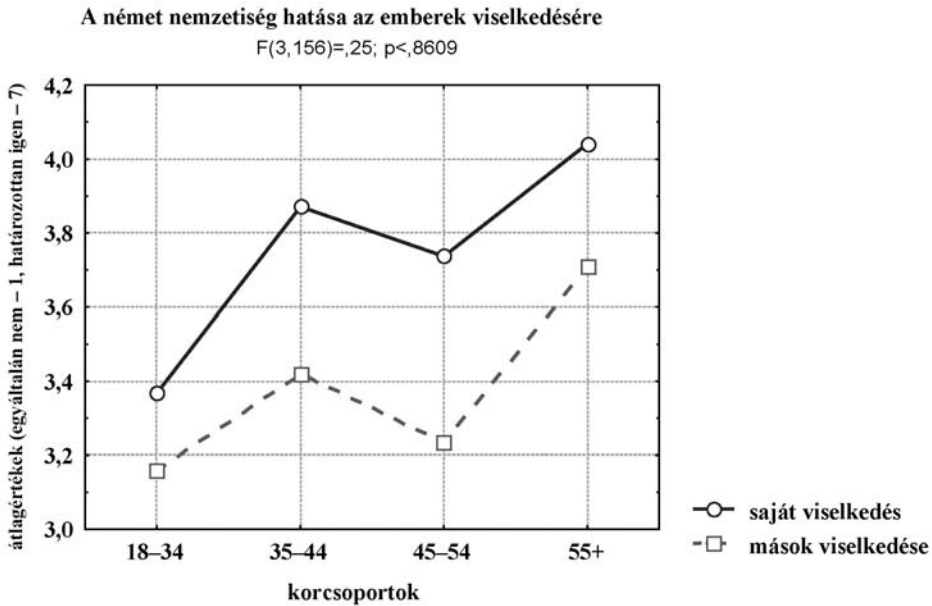
4. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – magyarok

Az életkor és a viselkedés két vizsgált mutatójának elemzése (egyenként elvégezve) során kiderült, hogy a magyarok csoportjában az életkor erőteljesen differenciálja (statisztikailag számottevően) az emberek mindennapi viselkedésének és cselekedeteinek a megítélését, mégpedig mind az első, mind a második szinten: a magyaroknak a más etnikum iránti viszonyulását ($F = 3,70, p < 0,05$), más etnikumok magyarokkal szembeni viselkedését ($F = 2,79, p < 0,05$). Az életkor szempontjából ugyanakkor észrevehető az értékelés eltérő mértéke, de a viselkedés mindkét szintjének megítélésében azonos tendenciát mutatva. A 4. grafikon arról tanúskodik, hogy két „szélső” korcsoportról, a legfiatalabb és a legöregebb válaszoló magyarok kategóriájáról van szó, akik nagyobb mértékben osztják azt a nézetet, hogy a nemzetiség meghatározza a viselkedést annak mindkét szintjén.

Az életkor és a viselkedés két szintjének mutatóját együttesen, azok kölcsönhatását összehasonlítva nem igazolódtak be a statisztikailag kiütöző különbségek (lásd 5. grafikon).

5. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – németek

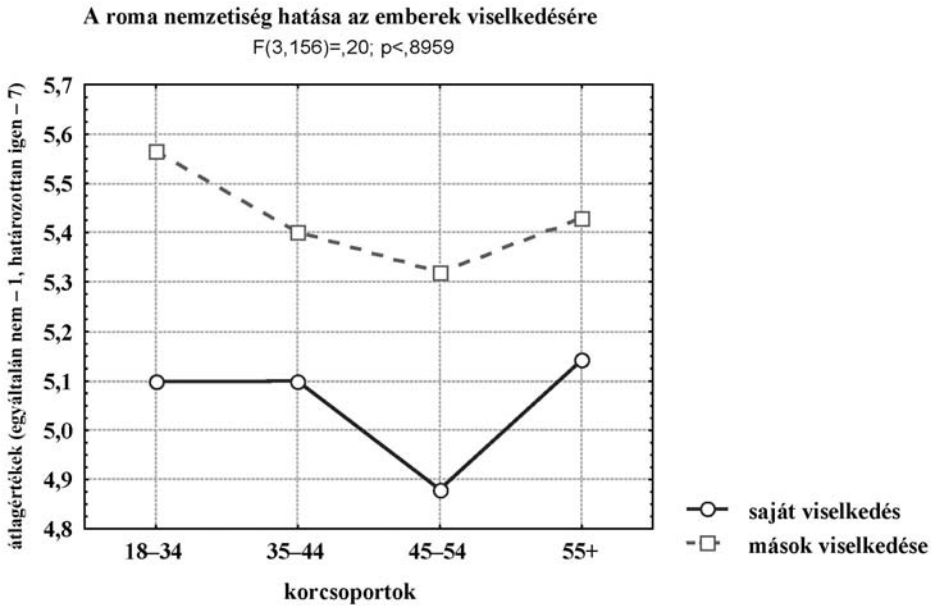
Az életkor és a viselkedés két vizsgált szintjének elemzése azt mutatja, hogy a németek csoportjában az életkor számottevően nem differenciálja az emberek mindennapi viselkedését és cselekedeteinek a megítélését sem az első, sem a második szinten. Ennek ellenére az 5. grafikonból mindkét szinten kiválóan némi eltérések a viselkedés mutatóinak megítélésében, míg viszont az életkor szempontjából egyforma tendenciák figyelhetők meg (a csehekhez hasonlóan).

A viselkedés első szintjén a nézeteket tekintve inkább differenciálódik (statisztikailag jelentéktelenül) az 55 évesek és az ennél idősebb németek korcsoportja, amely a többi korcsoporthoz képest a skálán a semleges ponthoz közeledik, ami arra utal, hogy a viselkedés említett szintjének értékelésében többé-kevésbé ambivalens nézeteket vallanak.

A viselkedés második szintje – a más etnikumokkal szemben, az életkor szerint – nem mutat jellegzetesebb differenciálódást, bár a válaszolók nézeteiben észrevehető mérsékelt különbségek. A viselkedés második szintjén is, a nézeteket tekintve jobban differenciálódik a legfiatalabb válaszolók korcsoportja, amely nagyobb mértékben hajlik arra, hogy a mások velük, németekkel szembeni viselkedését nem befolyásolja meghatározóan német nemzetiségük.

A korcsoport és a viselkedés két szintjének a kölcsönhatását összehasonlítva nem igazolódik be a statisztikailag számottevő különbségek (lásd 6. grafikon). A korcsoport és a viselkedés két vizsgált mutatójának elemzéséből kiderült, hogy a romák csoportjában az életkor kifejezetten nem differenciálja az emberek mindennapi viselkedésének és cselekedeteinek a megítélését sem az első, sem a második szinten. Ennek ellenére a viselkedés mindkét szinten történő megítélését illetően, a 6. grafikon szerint, észlelhetők mérsékelt eltérések a viselkedés mutatóinak a megítélésében.

6. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – romák

A válaszolók a viselkedés első szintjén csak minimális (statisztikailag jelentéktelen) mértékben differenciálódnak. Ezek elsősorban a roma válaszolók legfiatalabb generációjához tartoznak (34 éves korig), akik a legnagyobb mértékben vélekednek úgy, hogy önnön viselkedésüket meghatározóan befolyásolja a roma nemzetiségük.

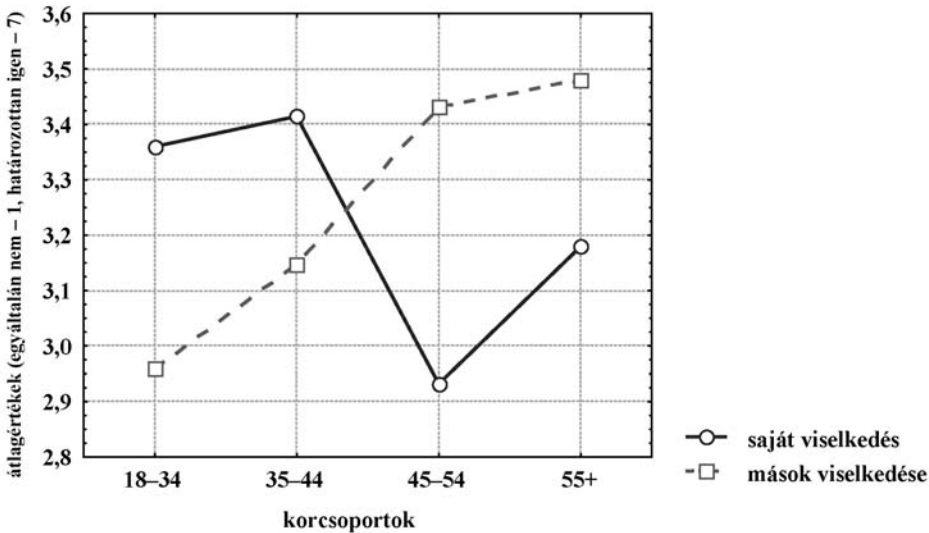
A viselkedés második szintje – más etnikumokkal szemben, az életkor alapján – szintén nem differenciál, bár mérsékelt eltérések a válaszolók nézetei között felfedezhetők. A viselkedés második szintjén, nézeteiket tekintve a legerőteljesebben a 45–54 éves roma válaszolók korcsoportja differenciálódik, amely mások irántuk való viselkedésének megítélését illetően tartózkodóbb és sokkal inkább ambivalens nézeteket vall – a nemzetiség hatását különösebben nem érzékelik.

Az életkor és a viselkedés két szintje közötti kölcsönhatás mutatóinak az (együttes) összehasonlítása nem igazolta a statisztikailag számottevő különbségeket (lásd 7. grafikon).

7. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – ruszinok

A ruszin nemzetiség hatása az emberek viselkedésére

$F(3,156)=2,92; p<,0360$

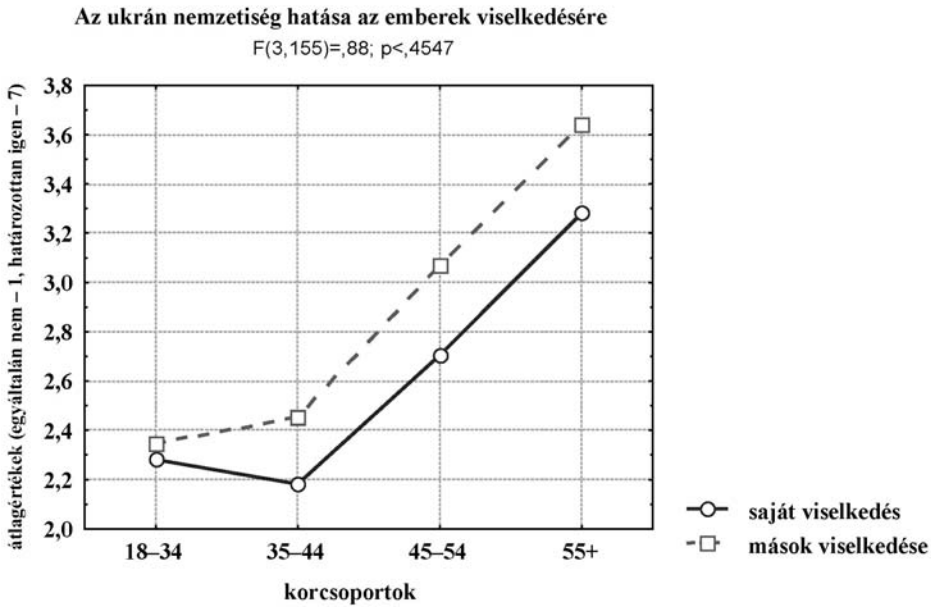

Az életkor és a viselkedés két vizsgált mutatójának (egyenként történt) elemzéséből kiderült, hogy a ruszinok csoportjában az életkor nem differenciálja az emberek mindennapi viselkedését és cselekedeteit sem a viselkedés első, sem második szintjén. Ennek ellenére a 7. grafikon szerint a viselkedés mindkét szintjének megítélése észrevehető (statisztikailag jelentéktelen) különbségeket mutat, ugyanakkor korcsoport szempontjából az értékelés eltérő tendenciájával találkozunk.

A viselkedés első szintjének értékelését jellemző differenciálatlanság – a ruszinok mások iránti viselkedésében – észrevehető az értékelés életkor szerint különböző tendenciája, amikor is nézeteik az életkor szerint „ingadoznak” a skálán. Főként a 45–54 évesek vélekednek nagyobb mértékben úgy, hogy viselkedésükre nincs befolyással ruszin mivoltuk. A viselkedés második szintje – más etnikumokkal szemben az életkor szerint – úgyszintén nem mutat lényeges differenciálódást, de magasabb korcsoportokhoz közeledve az átlagértékek mérsékelt emelkedő tendenciát jeleznek, ami azt jelenti, hogy elsősorban a ruszinok fiatalabb generációja az, amely nagyobb mértékben vélekedik úgy, hogy mások velük szembeni viselkedésére nem hat meghatározóan a nemzetiség. Ellenkezőleg, a legidősebb generáció értékelései közelednek leginkább a viselkedés semleges megítéléséhez.

Az életkor és a viselkedés mindkét (együttesen elemzett) szintje közötti kölcsönhatás összehasonlítása alapján nyilvánvaló a ruszin válaszolók nézeteinek eltérő irányultsága az emberek viselkedésének megítélését illetően. Az elemzések igazolták a válaszolók életkorának az emberek viselkedésére gyakorolt statisztikailag számottevő hatását (two-way MANOVA, $F = 2,92, p < 0,05$) (lásd 8. grafikon).

8. grafikon. Az életkor és az emberek viselkedése közötti összefüggések – ukránok

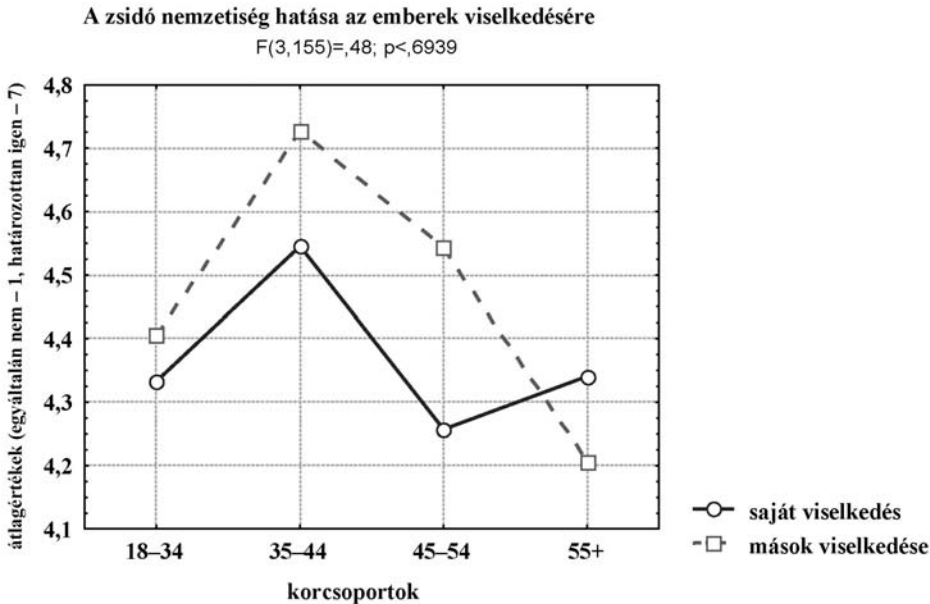

Az életkor és a viselkedés mindkét szintjének (egyenként történt) elemzéséből kiderült, hogy az ukránok csoportjában az életkor élesen (statisztikailag számottevően) differenciálja az emberek mindennapi viselkedését és cselekedeteit a viselkedés mindkét szintjén: az ukránok más etnikumokhoz való viszonyulása ($F = 6,19$, $p < 0,001$), illetve más etnikumok ukránokkal szembeni viselkedése ($F = 8,28$, $p < 0,001$) terén.

A 8. grafikonból a viselkedés mindkét szintjének megítélését tekintve észrevehető az értékelés azonos tendenciája: az életkortól függően az átlagértékek progresszív emelkedést mutatnak a válaszolók magasabb korcsoportjainak irányában. Ez azt jelenti, hogy elsősorban az ukránok fiatalabb generációja az, amely nagyobb mértékben vélekedik úgy, hogy viselkedésüket és mások velük szembeni viselkedését nem determinálja a nemzetiség. Ellenkezőleg, a legidősebb generáció irányában növekvő értékeket találunk a skálán, főként másoknak az ukránokkal szembeni viselkedését illetően, ami az ambivalens értékelések felé hajló orientációról tanúskodik.

Az életkor és a viselkedés két szintje közötti kölcsönhatás mutatóinak összehasonlítása nem igazolta a statisztikailag jelentékeny különbségeket (lásd 9. grafikon).

9. grafikon. Az életkor és a viselkedés közötti összefüggések – zsidók

Az életkor és a viselkedés két (egyenként vizsgált) mutatójának elemzéséből kiderült, hogy a zsidók csoportjában az életkor statisztikailag számottevően nem differenciálja az emberek mindennapi cselekedeteinek megítélését sem a viselkedés első, sem a második szintjén. Azonban a 9. grafikonból észrevehető a viselkedés mindkét szintjére kiterjedő megítélés eltérő (statisztikailag jelentéktelen) mértéke, mely a zsidó válaszolók három korcsoportját illetően azonos tendenciát mutat. A viselkedés mérsékelt eltérő értékelésével találkozunk a zsidók legidősebb generációjánál. A grafikonból kiderül, hogy elsősorban a 35–45 éves zsidó nemzetiségűek azok, akik a legnagyobb mértékben osztják azt a nézetet, hogy a nemzetiségi hovatartozás mindkét választott szinten meghatározza az emberek viselkedését (sokkal inkább, mint másoknak a zsidók iránti viszonyát).

A mutatók közötti kölcsönhatás (életkor és a két szint együttesen) összehasonlítása nem igazolta a statisztikailag számottevő különbségeket.

4. Összegezés és befejezés

Az elvégzett elemzések által alátámasztott, a nemzetiségnek és az életkornak az emberek viselkedésére gyakorolt hatásával kapcsolatos ismereteket az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Abban az értelmezési keretben, amelyet az egyes etnikai csoportokról az általuk, a nemzetiségnek az emberek cselekedeteire, a viselkedés mindkét szintjén gyakorolt hatására vonatkozó kérdésekre adott válaszok nyújtanak, képet alkothatunk a vizsgált etnikumokról. A mindennapi viselkedésükre, valamint a mások irántuk való viszonyulására gyakorolt hatást legfőképpen a romák, majd a zsidók és kisebb mértékben a magyarok is igazolták. A nemzetiségnek az emberek mindennapi viselke-

désével kapcsolatos hatását nem érzékelik a csehek, illetve nem tulajdonítanak neki különösebb jelentőséget, hiszzen ezt a befolyást többé-kevésbé ambivalens módon értékelik. A szlovákok és a németek általánosságban nem érzékelik a nemzetiség hatását, hiszen a viselkedés mindkét szinten tapasztalt átlagértékei közvetlenül a neutrális érték alatt húzódnak a skálán. Tehát inkább hajlanak arra a nézetre, hogy az emberek viselkedését nem befolyásolja a nemzetiségük. A többi etnikai csoport – ruszinok és ukránok – nagyobb mértékben vélekedik úgy, hogy az emberek viselkedését (mindkét szinten) nem befolyásolja a nemzetiségi hovatartozás. A leghatározottabban ezt az ukránok vallják.

Abban az értelmezési mezőben, amelyet az egyes etnikai csoportokról nyújtanak az életkornak az emberek cselekedeteire gyakorolt hatást érintő kérdésre adott válaszok, a viselkedés mindkét szintjének (önállóan elemzett) megítélése során megállapíthatjuk, hogy az életkor a viselkedés statisztikailag jelentős differenciálási tényezője (sajátját, akár másokat tekintve) három etnikum – szlovákok, magyarok, ukránok – esetében. A szlovákok csoportjában ez a hatás megnyilvánult a saját viselkedés értékelése során, amikor is elsősorban a válaszolók – 34 éves korig – túlnyomóan azt a nézetet vallják, hogy a nemzetiségnek nincs meghatározó szerepe a viselkedésük kialakításában. A magyarok csoportjában a nemzetiségnek az emberek viselkedésére gyakorolt hatása beigazolódott a viselkedés mindkét szintjén, mivel a megkérdezett magyarok legfiatalabb és legidősebb korcsoportja nagyobb mértékben osztja azt a nézetet, hogy az emberek viselkedésének mindkét szinten van determináltsága. A nemzetiségnek az emberek viselkedésére gyakorolt hatása az ukránok csoportjában is mindkét szinten beigazolódott, hiszen elsősorban az ukránok fiatalabb generációja vélekedik nagyobb mértékben úgy, hogy viselkedésüket és a mások hozzájuk való viszonyulását nem befolyásolja meghatározóan a nemzetiség.

Az életkor és a viselkedés mindkét szintje közötti (együttesen elemzett) kölcsönhatásának összehasonlítása során statisztikailag jelentékeny eltéréseket csak a szlovákok és a ruszinok esetében találtunk.

A szlovákoknál ez a válaszolók első (34 éves korig terjedő) korcsoportja, amely nagyobb mértékben vélekedik úgy, hogy viselkedésüket általánosságban nem befolyásolja szlovák nemzetiségük. Ellenkezőleg, a válaszolók két korcsoportja (35–44, 55+) a mások szlovákokkal szembeni viselkedését értékelve egyértelműen a nemzetiség szerepének alacsonyabb fokára utaltak.

A ruszinok esetében elsősorban a 45–54 évesek korcsoportja az, amely nagyobb mértékben vélekedik úgy, hogy viselkedésükre nincs befolyással saját nemzetiségük. Ellenkezőleg, a ruszinok legfiatalabb generációja nagyobb mértékben vallja, hogy mások irántuk való viszonyulását nem befolyásolja meghatározóan a nemzetiség.

Bár más etnikai csoportok esetében is észlelünk az emberek viselkedésében a válaszolók életkora alapján történő megítélés alapján mérsékelt eltéréseket, ezek azonban statisztikailag nem számottevőek. Összességében a saját nemzetiség viselkedésének mutatói és más etnikai közösségek irántuk való viselkedése az etnikai azonosulás mértékének indikátoraiként foghatók fel. Az életkor alapján történő elemzések ezt az azonosulást csak részletesebben kiteljesítik.

(Fordította Kiss József)

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

THE DETERMINING INFLUENCE OF BELONGING TO AN ETHNIC COMMUNITY ON THE BEHAVIOUR OF THE MEMBERS OF THE SLOVAK MAJORITY AND SLOVAK MINORITY

In our work we focus mainly on the results of analyses relating behaviour determined by ethnic belonging of members of the examined minorities.

Therefore, the work focuses on the examination of influence between two indicators independent on each other (nationality and age) and between two indicators dependent on each other (behaviour of the selected ethnicity and of the „other“ ethnicity). Therefore it is a survey on the basis of the assessment of two levels of behaviour, through which the respondents in a projective way make efforts on the level of assessment of their own ethnicity to „assess“ their own behaviour and on the level of assessment of other ethnicities to judge the relationship toward them.